

dr. sc. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ

LOGOR ZA INTERNIRCE U ŽLEBIĆU I GLAVNO SREDIŠNJE TABORIŠTE ZA INTERNIRANE I EVAKUIRANE U KOPRIVNICI 1915. – 1917. GODINE

Prve koncentracijske logore osnovali su Englezi 1903. u burskom ratu (Kitschener). Međutim, i Europa i Amerika su ih poznali tijekom Prvog svjetskog rata. Talijani su internirali na Sardiniji brojne Istrane i Krčane na otočiću Asinari, gdje je umrlo oko 15.000 osoba te je taj otok prozvan "grobnicom Jugoslavena".¹ Talijani su internirali u Sassariju i Stanka Ožanića, nadzornika poljodjelstva u Dalmaciji i stručnjaka za poljoprivredne kulture koji je tamo teško obolio, kao i poznatog odvjetnika Trinajstića koji je tamo izgubio zdravlje. Na Siciliji je bilo internirano i mnogo slovenskih svećenika.

No naša priča o odnosu austro-ugarskih vlasti prema "drugima" započinje u srpnju 1914. godine. Tada je započelo zatvaranje vojnih obveznika srpske narodnosti koji su izbjegavali odazvati se vojnoj obavezi. Nakon toga je Zemaljska vlada u Zagrebu naložila da se "srbijanski podanici koji nisu vojni obveznici, ali su tjelesno sposobni imaju pritvoriti i internirati na takovim mjestima koja će se u sporazumu sa vojnim oblastima ustanoviti a koja leže postrance od vojničkih operacija i raznih objekata."² Započela su brojna zatvaranja i izrade popisa onih koji su trebali biti internirani i pod paskom. Uskoro su bili puni zatvori lokalnih redarstava u cijeloj sjevernoj Hrvatskoj, a stalno su nadolazili novi i novi koje je trebalo internirati, a da za njih nisu u zemaljskom proračunu osigurana nikakva sredstva te su upiti stizali direktno banu Ivanu Skerletzu. Uskoro su se s područja na kojima su se vodile ratne operacije počeli evakuirati i Hrvati katolici, a to je osobito zahvatilo Srijemce. Smatralo se da za osnivanje internacijskih logora dolazi u obzir županija Bjelovarsko-križevačka, Varaždinska i sjeverni dijelovi Zagrebačke županije, a uputama se savjetovalo da treba paziti da se uzmu samo oni koji su doista "nepouzđani", što je dakako bio poprilično neodređen pojam, pa su se na popisu našli gotovo svi intelektualci, trgovci, a i bogatiji seljaci.³ Često su internirani i Hrvati iz jednostavnog razloga što ih je netko osumnjičio da su prijatelji Srba i slično. Tako je stradao i povjesničar dr. Rudolf Horvat, kojega su proveli od njegovog stana do marvinskog vagona u kojem je otpremljen u Szatmar Neméti, svezanog kroz cijelu llicu, Jelačićev trg i Zrinjevac te je nakon višemjesečne internacije pušten na intervenciju svojih prijatelja. A bio je sumnjiv samo stoga što je bio prijatelj Pejakovića u Petrinji.⁴

Na teritoriju Austro-Ugarske i Njemačke u toku Prvog svjetskog rata osnovano je oko 40 prihvatnih, sabirnih taborišta u kojima je bio interniran velik broj osoba. Jedan od takvih logora osnovan je i u Pleternici kraj Požege koji je stvoren između vladinog povjerenika za južnu vojsku i zapovjednika feldmarschalleutnanda baruna Lützendora još 25. kolovoza 1914. za građane Petrovaradina, Kamenice i Karlovaca. To su bila mjesta na Dunavu koja su za ratne operacije prema Srbiji bila od posebnog značaja te su Dunavom stalno plovili monitori. Veliki župan i vladin povjerenik za požešku županiju Dragan vitez Trnski dobio je nalog 17. rujna 1914. da provede interniranje u "rimokatoličkim" selima i da se internirci zaposle prema "njihovoj sposobnosti".⁵ Ovo taborište je raspušteno 1916. godine.

Drugo veliko taborište bio je Samobor i ovdje su internirani imućniji Srijemci koji su si mogli sami platiti uzdržavanje i domaće sumnjive osobe.⁶

Treće mjesto za interniranje bio je Turanj kraj Karlovca gdje je bilo dosta vojnih zgrada. Ovdje se tražilo od interniraca da rade na regulaciji Save u Podsusedu.

Pravoslavno svećenstvo je slano u aradsku tvrđavu, ali je već u listopadu 1914. odlučeno da se interniraju samo "politički sumnjivi svećenici", a ne svi.⁷

Određen broj interniraca je smješten i u dvorcu Popovača u Moslavini te u Bisagu kod Novog Marofa, gdje je zabilježena velika smrtnost.⁸ Bilo je zabranjeno čak i ribarenje na Dunavu i Savi zbog mogućnosti da se špijunira za neprijateljsku državu. Sumnjičenje i stvaranje neprijateljstva između dojučerašnjih susjeda uzelo je velike razmjere. Pojedini uglednici su bili internirani individualno i o njima se posebno brinulo.⁹

Za nas je najzanimljiviji internirski logor Žlebić kraj Koprivnice 1915. i 1916. i centralni logor za internirce u samoj Koprivnici od 1915. do 1917. godine.

Pravi Srbijanci koji su se zatekli u Hrvatskoj su internirani u Žlebiću kraj Koprivnice i u lošim rudarskim nastambama utrnulog rudnika uskoro se našlo mnoštvo ljudi o kojima se slabo brinulo.¹⁰ Ovaj je logor otvoren potkraj 1914. godine i to pridolaskom velikog broja evakuiraca koji su živjeli uz obale Dunava. Oni su prvo bili internirani kod Novog Sada, zatim na pustari Čertinec grofa Hedérváryja kraj Osijeka, a onda u Žlebić kraj Koprivnice, mjesto bez ikakove nadgradnje pa je čak i njegova željeznička stanica bila Velika Mučna.

Početak 1915. ovdje se smještavaju i evakuirci iz Gunje, Rume i Mitrovice, dakle s područja velikih ratnih operacija 1915. godine. Većinom se radilo o ljudima vičnima fizičkom radu pa su i odlazili na posao na imanje barunice Inkey u Rasinju i na druge veleposjede koji su oskudijevali radnom snagom. Očajne molbe ovih interniraca za povrat kućama redovito su odbijane, iako su im u Srijemu ostale nezbrinute obitelji.

Nakon poraza austro-ugarske vojske i ulaska srpske vojske u Srijem 1914. godine mnogi stanovnici Srijema pokazali su otvorene simpatije prema Beogradu i dinastiji Karađorđević, a neki su pak gospodarski surađivali sa srpskom vojskom, opskrbljujući ih hranom. Kada je u jesen 1915. austro-ugarska vojska uz pomoć njemačke vojske povratila Srijem i okupirala čitavu Srbiju, u zadatak Zemaljskoj vladi u Zagrebu je stavljeno da drži Srijem kao vrlo važno područje za komunikaciju sa Srbijom, ali i kao mjesto odakle se dobivalo mnogo hrane u "miru". Zemaljska vlada je ovaj zadatak shvatila veoma ozbiljno i postupala je vrlo represivno na najmanji znak nezadovoljstva prema stanovništvu. Redarstvima se ipak činilo najzgodnije i najlakše da interniraju sve sumnjivce izvan njihovog područja, a na područja gdje se je uslijed mobilizacije počela osjećati nestašica radne snage, pa je u pitanje došla i sjetva i žetva i tov stoke, dakle poljopriv-

redni krajevi sjeverozapadne Hrvatske, odakle je bilo mobilizirano neobično mnogo stanovnika u vojsku. Tako je započelo osnivanje taborišta,¹¹ a zapravo logora za internirce i evakuirce u raznim dijelovima Hrvatske.

Taj je proces tekao sukcesivno i osnovana su brojna taborišta u raznim dijelovima Hrvatske s većim ili manjim brojem interniraca. Kraj Koprivnice prvo je taborište (logor) bilo u Žlebiću na prostoru napuštenog ugljenokopa.¹²

Osnivanje taborišta pojačalo se 1915. kad je cijela Hrvatska pretvorena u veliku bolnicu i logor. Svaki dan stižu brzojavi s imenima poginulih, a mnogima se gubi svaki trag. Neuspjeli rat sa Srbijom pojačava tenzije i kada se počelo unovačivanjem onih koji su bili rođeni 1891.-1895. i pretvaranjem svih škola u bolnice, znalo se da je rat ušao u vrlo ozbiljnu fazu te se sada javljaju i sukobi u državnim organima jer se traže da se otpuste i interniraju i državni činovnici kao sumnjivi.¹³ Toga nije bila pošteđena ni Bjelovarsko-križevačka županija, a u Koprivnici vlada netrpeljivost između kotarskog načelnika Dragana Murata i župnika Stjepana Zagorca, što se odražava čak u akcijama skupljanja pomoći za Crveni križ.¹⁴

Hrvatska nije bila pošteđena ni oskudice radne snage. Kraj neposijanih i neobrađenih polja jedini izlaz činio se u zapošljavanju interniraca na poljoprivrednim poslovima. Međutim, mnogi su nerado posezali za ovom radnom snagom, jer je trebalo garantirati da neće pobjeći. Tako je koprivički vlastelin Ladislav pl. Josipović uzeo nekoliko interniraca Srijemaca iz Žlebića koje je onda iznajmio svom prijatelju Brigljeviću u Velikoj Gorici, ali su oni pobjegli, videći da Austriji baš ne ide dobro u ratu sa Srbijom, što je dovelo do velike afere koja je zataškana od banskog savjetnika Žige viteza Maravića, koji se bavio pitanjem interniraca. Prilike u Žlebiću bile su vrlo loše i očuvano je čitavo mnoštvo molbi za premještanje u Turanj ili Samobor, jer ovaj logor postao obično iznajmljivalište jeftine radne snage.¹⁵

U proljeće 1915. počinju se upotrebljavati za poljoprivredne radove ruski zarobljenici. Općinsko zastupstvo Molve zatražilo je tako 9. travnja 1915. godine 100 zarobljenika.¹⁶ Barunica Inkey iz Rasinje traži zarobljenike za rad 13. lipnja 1915.¹⁷

Iznajmljivanje radnika ide već polovicom 1915. preko velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije Ladislava pl. Labaša od Blaškovca¹⁸ I tvornica sumporne kiseline "Danica" u Koprivnici traži 80 "zarobljenika, jer drugih radnika nema".¹⁹ Zamjena domaće radne snage snagom ruskih zarobljenika ili interniraca poprima masovne razmjere, ali se na području bjelovarsko-križevačke županije to desilo tek onda kada je veliki župan Treščec pozvan u vojsku, a nasljeđuje ga Labaš, koji je kao rođeni Ludbrežanin imao mnogo veza s plemstvom i privrednicima na ovom području.

Kada je s položaja Bjelovarsko-križevačkog župana maknut dr. Teodor Bošnjak, a onda i dr. Vladimir Treščec Branjski i postavljen u travnju Labaš,²⁰ moglo se prići osnivanju glavnog i centralnog taborišta za evakuirce i internirce u Koprivnici, dakle za stanovnike Srijema i Banata, ali i Talijane, Francuze, i druge državljane zemalja koji su se našli u neprijateljstvu s Austro-Ugarskom monarhijom. Budući da je Labašev tast dr. Milan Brezinščak bio županijski povjerenik Srijemske županije, mislim da je taborište osnovano zajedničkim prijedlogom Labaša i Brezinščaka.²¹ Bilo je potrebno osnovati jedno centralno taborište za čitavu Hrvatsku i odgovorni ljudi u vlasti odabrali su za to Koprivnicu zbog njenog položaja u izoliranom "kutu tadanje Hrvatske", s obzirom da je Međimurje sve do 24. prosinca 1918. bilo direktno pod Mađarskom, a nije bila izgrađena ni željeznička pruga prema Varaždinu, ali je izgrađena pruga do Osijeka te su se tim putem, često i

Dunavom do Aljmaša, mogli dopremiti evakuirani iz Srijema. Krajem 1915. tu se zateklo preko 6.000 osoba koje su onda distribuirane i po drugim manjim taborištima, gdje su ih koristili na radovima u ciglanama ili rudnicima.²²

Prema jednom izvještaju kroz ovo Centralno taborište u Koprivnici, koje je bilo i pod vrhovnom Vojnom komandom (Militär Komando) po čijem je nalogu i osnovano, prošlo je više od 6.000 interniraca i evakuiraca. Za stanovanje interniraca bile su izgrađene brojne drvene barake od Plinare do Basaričekove ulice, a onda i zatvoreni kompleks iza Gradske bolnice, gdje su internirci radili na ekonomiji.

Uvjeti života su bili loši, iako su izrađeni brojni propisi. Austro-ugarska vlada je posebnom okružnicom carskog i kraljevskog Nadzornog ureda u Beču 10. studenog 1914. regulirala postupak s interniranim i konfiniranim pripadnicima neprijateljskih država. No, postupak s interniranim osobama austro-ugarskog državljanstva regulirao je ban Hrvatske, Slavonije i Dalmacije svojim dopisom od 28. prosinca 1914., što je kasnije više puta i mijenjano, a bilo je i izdvajanja pojedinaca od općeg postupka. Internirci nisu mogli razgovarati sa strancima, osim u prisutnosti izaslanika redarstvene oblasti. Pakete su mogli izmjenjivati samo s rodbinom u Monarhiji. Sve su pošiljke bile izložene strogom redarstvenom nadzoru, a pisati se smjelo samo na otvorenoj dopisnici i s ograničenim sadržajem. Internirci nisu mogli primati novine, časopise i knjige, a paketi su smjeli sadržavati samo hranu, posteljinu i gunj. Nisu smjeli primati ni veće količine novca.²³ Tabor je bio pod komandom Predsjedništva Zemaljske vlade u Zagrebu gdje je za njega bio zadužen vladin savjetnik dr. Viktor Jakobi²⁴ preko velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije i redarstvenog povjerenstva, koje je bilo osnovano u Koprivnici i u Bjelovaru još u travnju 1912. za Balkanskih ratova i sa žandarima koji su bili pod komandom kotarskog načelnika dr. Janka Mindszentyja. Ravnatelj Taborišta je bio Milan Miličević i sam internirac, a dr. Bogoslav Šešerin je bio liječnik zadužen pored rada u bolnici i za zdravstvenu brigu oko interniraca.

Iz logora internirci su odlazili na radove u tvornicu sumporne kiseline "Danicu," ali su slani na rad i u ciglanu Pavlovac kraj Bjelovara, ciglanu u Kutini, a kopali su i ugljen. No, ponajvećma su korišteni za poljoprivredne radove na koprivničkoj ekonomiji.

Tko su bili internirci u Koprivnici? Ovaj tabor nije u vezi s velikim progonima i suđenjima protiv Srba u Banja Luci i Mostaru tijekom prvog svjetskog rata. U taborištu su okupljani ljudi koji bi eventualno zbog svoje nacionalne pripadnosti, rodbinskih veza, ali i položaja u društvu mogli raditi za neprijateljsku stranu. Broj interniraca u Koprivnici je bio tako velik da možemo gotovo govoriti i o drugim motivima tih interniranja, tj. onima materijalne prirode, a u interesu njemačkog i mađarskog stanovništva, kojima su se time otvorili putovi trgovine koji su im do tada bili izvan dohvata. Vlasti su opravdavale otvaranje Taborišta sprečavanjem iznošenja kapitala iz Monarhije od uglednih srpskih privrednika.²⁵

Od pripadnika drugih nacija bili su ovdje internirani Francuzi i Talijani. Bilo je internirano nekoliko nastavnika francuskog i talijanskog jezika jer su i Talijani ulaskom u rat 1915. i otvaranjem fronta na Soči postali neprijatelji Monarhije, ali i Rumunji čija se zemlja nakon uspješne Brusilovljeve ofenzive 1916. opredijelila za Antantu, pa su onda njemačke i austrijske vojne snage zajednički u nekoliko dana okupirale čitavu Rumunjsku.

U Taborištu su bili internirani Srbi, Rumunji, Švicarci, Talijani, Španjolci i drugi.²⁶ Znade se da je u Koprivnici bio interniran kasniji šahovski velemaistor Ozren Nedeljković zajedno s majkom, dva brata i dvije sestre, ali je mogao pohadati koprivničku gimnaziju te je tu završio drugi i

treći razred. Otac Milan, profesor povijesti i geografije u Sremskim Karlovcima, bio je prebacivan iz jednog zatvora u drugi te je obitelj živjela vrlo teško.²⁷

Taborište je bilo najveće po obimu u 1915. godini, kada je bio prolazna stanica za slanje u unutrašnjost Monarhije nakon provedene selekcije i ispitivanja.

Kako je funkcioniralo koprivničko taborište? O tome imamo dosta podataka, ali je ta građa neistražena i nesređena, a radi se o tisućama imena.²⁸ No znamo da je za vrijeme života cara Franje Josipa sistem bio vrlo krut te da su internirci morali raditi na ekonomiji koja je bila specijalizirana za uzgoj svinja i obavljati teške poslove na ciglani Pavlovac kod Bjelovara, na "Danici" te u Kutini, i na dobru "Moslavina" u Popovači, koje je kupio grof Bombelles, koji je odmah 400 jutara parcelirao i prodao, odijelivši i dio dvorca za liječenje invalida.²⁹ Morali su raditi najteže poslove, a opskrba je bila slaba i nedovoljna.

Naime, očekivanja bečkog dvora da će rat biti kratkotrajan su se iznevjerila i pokazalo se da se rat pretvorio u dugotrajni iscrpljujući svjetski rat gdje je Austro-Ugarska monarhija morala voditi borbu na više frontova, imajući i unutarnjih problema zbog svog mnogonacionalnog sastava. Već 1915. manjkava opskrba bila je ne samo u pozadini već i na frontu. Hrana je osobito nedostajala u austrijskom dijelu Monarhije, uključujući i Dalmaciju, Hercegovinu i Bosnu, gdje je 1916. i 1917. vladala i velika suša. Osobito teški uvjeti vladali su u zarobljeničkim logorima koji su morali dijeliti sudbinu vojnika. Kaznjenici su morali izrađivati kožu i druge stvari za vojnike uz manjkavu prehranu i u negrijanim prostorijama.³⁰ U zarobljeničkim logorima i u taborištima za evakuirce i sumnjive osobe nije bilo mnogo bolje, pogotovo stoga što su se u upravi nalazili ljudi koji su bili oslobođeni fronte radi invalidnosti ili radi veze te su htjeli opravdati svoj izostanak, tražeći od interniraca i evakuiraca da rade, da se sami prehranjuju pa čak i da privređuju.

Stanujući u barakama, polugladni i polugoli, internirci su obavljali teške radove na ekonomiji, što je osobito teško padalo trgovcima i namještenicima koji nisu bili naviknuti na takav rad. No njihove pritužbe i molbe nije nitko uvažavao, a zbog situacije u Podunavlju nije im bio moguć povrat u zavičaj, iako su stalno pisali molbe.

Veliki župan Labaš podnio je izvještaj u proljeće 1917. na županijskoj skupštini, pohvalivši se da je u Bjelovarsko-križevačkoj županiji zasijano žitarica na 80.000 jutara, dakle nešto više nego prethodne godine, te se pohvalio da će se na istoj površini zasijati i kukuruz, a više se sadio i krumpir čija se je cijena popela na 90 kruna za 100 kilograma, što je u odnosu na predratnu cijenu postala najrentabilnija kultura. Istaknuo je da su vinogradi "pozebli", a i voćarstvo da podbacuje. Naveo je da je *"nestašica veliko zlo ove županije, kojoj je teško doskočiti... Putevi, ceste, javne zgrade itd. zapuštene su u velikoj mjeri, a nema ni ljudi ni materijala, da se upotrebe i poprave, pa će nakon rata ovo biti najpreča zadaća opet u red postaviti."*³¹

Krajem 1916. umro je car Franjo Josip I. i na njegovo mjesto dolazi nećak Karlo VI. Karlo je najavio ublažavanje reforme u pozadini ratišta te je među prvima najavljeno obnavljanje rada pojedinih sabora i ublažavanje cenzure i dozvola rada nekim sindikalnim organizacijama i društvima, pa tako i Hrvatskom Radiši. Na Hrvatskom saboru 22. siječnja 1917. narodni zastupnik Stjepan Radić stavlja upit Predsjedništvu zašto vlada nije izradila program gospodarske politike te traži razjašnjenja u vezi s ilegalnom trgovinom blaga i svinja koja je uzela velike razmjere. Radić je postavio i pitanje zašto se hrana iz lepoglavske kaznionice dostavlja banskom tajniku dr. Teodoru Bošnjaku, kritizirajući što i državno dobro u Božjakovini opskrbljuje vladine činovnike te je za to dobio ukor od predsjedavajućeg.³²

U stvari, raspoloženje u Saboru pokazalo je kako je eksplozivno pitanje prehrane u narodu. Narod je bio gladan jer zarade su bile zamrznute, a cijene hrane u slobodnoj prodaji bile su izvan mogućnosti onog koji je zarađivao u nepoljoprivrednoj proizvodnji. Mnogi su bili gladni, a iz Hercegovine, Dalmacije i Istre dopremana su djeca na prehranu u Sjevernu Hrvatsku gdje je hrane ipak bilo nešto više, čime su po prvi puta preskočene administrativne granice podjele Bosne i Hercegovine i Hrvatske i Slavonije kako bi se spriječila ogromna smrtnost u sušom zahvaćenim krajevima.

Kako bi ojačala radna snaga u poljoprivredi Slavonije i Srijema najavljeno je, a onda i provedeno, raspuštanje taborišta interniraca i evakuiranih, a najavljeno je i da će se otpustiti iz vojske "pučki ustaše", rođeni 1865. i 1866. koji će pomoći u gospodarstvu. Taborište se i počelo raspuštati u veljači 1917., a u lipnju 1917. otpušteni su i stariji ljudi iz vojske. Umjesto interniraca sada poslove u poljoprivredi obavljaju mnogi ruski zarobljenici, koji su u velikom broju došli i na bjelovarsko, čazmansko i koprivničko područje te su bili dosta dobro prihvaćani.³³

No, Mađari izazivaju krizu. U lipnju 1917. je s banske stolice odstupio Ivan pl. Skerletz te je postavljen za bana Antun pl. Mihalović,³⁴ koji je simpatizirao s idejama Hrvatsko-srpske koalicije i koji je, shvativši da će pobijediti Antanta, činio sve da to i dokaže onima za koje je mislio da će jednoč dobiti vlast u zemlji. Odnos bana prema onima koji su simpatizirali s Bečom i njegovom politikom posve se izmijenio i Mihalović se nastoji riješiti čak i dr. Vinka Kriškovića, podbana. Iskoristivši Radićevo ukazivanje na krijumčarenje robom i nepoštenu trgovinu, Mihalović je u otkrivanju takvih slučajeva i suzbijanju privrednog kriminala vidio dvostruku korist: usmjeriti pažnju naroda na nepoštenu vlast gospode na vlasti. Koprivnička afera izvrsno mu je došla, ali je nanijela velike štete državnim činovnicima Koprivnice koji su svi u očima Beograda postali nepouzdanici. Naime, u očekivanju visokih cijena vodstvo Centralnog taborišta je još u jesen 1916. napunilo sva skladišta namirnicama, koja su nakon što se Taborište raspustilo, ostala neiskorištena. Trebalo se nekako riješiti te robe koja bi se mogla i pokvariti. Afera je izbila kada je procurilo u javnost da se u Zagreb šalju paketi s krivom deklaracijom i da se sve to radi mimo dozvole, krijumčarski.

Na izvanredno teške prilike u prehrani i nezadovoljstvo naroda stanjem aprovizacije pokazuje požar u križevačkom mlinu braće Moster 22. lipnja 1917. koji je posve izgorio, a koji je dobrim dijelom bio eksportni, iako nisu bile pokrivene domaće potrebe.³⁵

U Koprivnici je 26. srpnja 1917. bio osnovan aprovizijski odbor od 17 lica čiji rad je trebao kontrolirati veliki župan Labaš.³⁶ U kolovozu 1918. zaključeno je da će se osnovati kod Zemaljske vlade novi Aprovizacioni odsjek koji će voditi dr. Teodor Bošnjak, 1914. maknuti veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije, i da će taj odsjek biti odvojen od Gospodarskog odjela Zemaljske vlade.³⁷ No, cijela organizacija je radi ratnih prilika, nestašice vagona i prijevoznih sredstava a i ljudi koji bi proveli pravilnu raspodjelu tekla presporo i hrane po maksimiranim cijenama je svakim danom bilo na tržištu sve manje, pa su i ta pitanja bila u centru pažnje.

Istovremeno se gledalo kako uprava Taborišta prodaje hranu lokalnim i stranim trgovcima, za kojom je sirotinja Koprivnice itekako težila. Naime, kada se je na čelu Hrvatske našao ban Mihalović, poznat po poduzetničkom duhu još iz vremena kada je bio veliki župan u Osijeku te član ravnateljstva Prve hrvatske tvornice šećera i Tvornice lana i konoplje, odnos prema privatnom poduzetništvu počeo se mijenjati i pored rada Zajednica nastaju i nova dionička društva. Tako je u Koprivnici u jesen 1917. osnovano dioničko društvo Industrija ulja s glavnicom od

500.000 kruna, a u čijem su se upravnom odboru nalazili i banski savjetnik dr. T. Bošnjak i veliki župan L. Labaš.³⁸ U Đurđevcu su pak kotarski predstojnik Milan pl. Thanhoffer, vlastelin Götzt, i industrijalci Ljudevit Ettinger i Šandor Braun osnovali dioničko društvo "Podravinu" za tvorjenje svinja, koje je odmah stupilo u pregovore sa zagrebačkom Gradskom aprovizacijom, dogovorivši isporuku određenog broja svinja.³⁹ No bujanje ovog posla bilo je zaustavljeno i đurđevački kotarski načelnik je stavljen pod istragu i maknut sa svog položaja.⁴⁰ Bilo je to vrijeme kada su skinuta sa crkava i posljednja zvona i prelivena u topove. Od prosinca 1917. Antun Mihalović smjenjuje postupno i sve velike župane te ih zamjenjuje svojim ljudima. No, Labaš, stari i iskusni upravni činovnik, i dobar poznavalac prilika u sjeverozapadnoj Hrvatskoj se još uvijek drži u Bjelovaru, pa je Mihalović tražio priliku kako da ga makne.

Prilika se ukazala kada se počelo govoriti o aferi s hranom bivšeg taborišta. Naime, sa stokom i svinjama mogla je trgovati samo Centrala za promet stokom odnosno njenih 167 opunomoćenika u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji.⁴¹ Ban Antun Mihalović je osnovao u siječnju 1918. Zemaljsko vijeće za prelazno gospodarstvo kojemu je bila svrha da se podigne proizvodnja hrane i da se sirovine prerađuju u Hrvatskoj, odnosno da se dovede u sklad proizvodnja s industrijskom preradom, najavivši uvođenje reda u opskrbu.⁴² U ožujku je bjelovarski trgovac Nikola Bićanić kažnjen globom zbog trgovine pšenicom i grahom, koji su bili izuzeti od slobodne prodaje.⁴³ Započelo se i s prodajom konja iz konjske bolnice u Virju te je 25. travnja 1918. prodan na dražbi velik broj konja sposobnih za poljoprivredni i šumski rad.⁴⁴ Očito se sve pripremalo za obnovu zemlje nakon svršetka rata.

U tom vremenu izbija koprivnička afera s krijumčarenjem hrane Centralnog Taborišta u Koprivnici.⁴⁵ U veljači je objavljeno i u bjelovarskim novinama da će se Centralno Taborište u Koprivnici uskoro isprazniti i pretvoriti u vojnu bolnicu za zarazne bolesti.⁴⁶

Ekonomija podignuta uz Taborište odnosno koprivničku bolnicu imala je značajne proizvodne kapacitete. Bila je podignuta na gotovo osam jutara zemljišta, a kako je bila locirana iza bolnice i daleko od stambenih kuća tu se je mogla osnovati i velika svinjska farma.⁴⁷ Postojali su tu i magazini prepuni hrane, koju je uprava nagomilala još u prethodnoj godini, ne znajući da će se Taborište raspustiti. Sada je ova roba prodavana na sve strane i po kojekakvim cijenama. Dakako, pokušale su se izigrati maksimirane cijene po kojima je cijena kilograma utovljenih svinja kretala od 6,8 do 15 kruna, a mršavih od sedam do 20 kruna. Novi cjenik živežnih namirnica izdan je tek 19. lipnja, a do tada je već koprivnička afera izbila. U studenom 1918. kilogram debelih svinja je stajao od 18 do 30 kruna, a mršavih 16 do 50. Prema tome, na toj razlici dalo se dosta zaraditi i javno, a još više na crnom tržištu.⁴⁸

Kako je otkriveno manipuliranje hranom i kako je Zemaljska vlada u Zagrebu provela izvide? Netko je anonimno prijavio Zemaljskoj vladi u Zagrebu odnosno banu Antunu Mihaloviću da se u Centralnom taborištu za evakuirce i internirce šverca hranom na račun zatvorenika. Ovaj prijavak je zaprimljen kod Zemaljske vlade 8. ožujka 1918. pod br. 1048. Ban je odmah zatražio objašnjenje od velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije Labaša⁴⁹ i ovaj je odgovorio 6. svibnja 1918. pod br. 2188. Taj odgovor nije zadovoljio bana te je osnovao komisiju na čelu s odsječnim savjetnikom Zemaljske vlade dr. Mavrom Gojkovićem.⁵⁰

Taborišna uprava je, naime, 15. veljače 1918. predala na pošti jedan sanduk od 120 kilograma na adresu Ladislava Labaša koja je bila upućena u Zagreb i dakako vraćena jer je Labaš živio u Bjelovaru. U tom je sanduku bilo 10 kg riže, 10 kg krumpira, pet kg sapuna, dvije šunke, 50

paketića pravog duhana i četiri kartona šećera, a paket je bio deklariran kao "prazne vreće". Ne naslutivši zamku, uprava je 16. veljače dala odvesti ovaj i još dva sanduka (za dr. Peičića i Zlatarića, činovnike Zemaljske vlade u Zagrebu) uz pomoć gradskog redara Pavla Pisatića na željezničku stanicu u Lepavini, deklarirajući ponovno sva ta tri sanduka kao "prazne vreće". Upravnik stanice u Lepavini Mihaly Pandur⁵¹ podnio je na to prijavu Zemaljskoj vladi i zadržao pakete te su se pitanja počela umnožavati, a istraga širiti.

Ban Mihalović je na to zatražio 7. ožujka 1918. opravdanje od zapovjednika koprivničkog redarstva dr. Janka Mindszentyja koji je bio nadređen Taborištu i od velikog župana Ladislava Labaša.⁵² Mindszenti je proveo kontrolu Taborišta i pogledao urudžbeni zapisnik, blagajnički dnevnik i ustvrdio da je prijava skroz neistinita i zlobna te iskazao mišljenje da nije vrijedno trošiti truda oko dalje istrage te moli da se sve stavi "ad acta". U obrazloženju je navedeno da je Labaš 5. veljače 1918. kao vladin povjerenik i veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije izdao nalog upravi Središnjeg tabora da pošalje nešto hrane činovnicima vladinog IV B odsjeka i da je tako i postupljeno te upućena hrana na adrese velikog župana Labaša, upravitelja IV B odsjeka Stjepana Zlatarića⁵³ i dr. Tošu Peičića umjesto na IV B odsjek, a kako bi se "navodno" izbjeglo da ova roba ne bude ukradena na željeznici bila je deklarirana kao "prazne vreće."

Naknadnim izvidima je ustanovljeno da je i krajem prosinca 1917. slan jedan sanduk adresiran na Labaša u Bjelovar, i Labaš je izjavio da je sadržaj tog paketa bio namijenjen internircima koji rade na ciglani Pavlovac kod Bjelovara te za Rumunje koji rade na vlastelinstvu "Moslavina" u Popovači, a roba u paketu da je potjecala od Crvenog križa u Švicarskoj koji je poslao tu hranu Rumunjima preko Centralnog taborišta u Koprivnici. Navedeno je da od ove robe Crvenog križa ima još nešto u skladištu Taborišta i da će se ta hrana dati internircima kada krenu kući.

Objašnjeno je i zašto se u sanducima slala mast i šunke. Dr. Janko Mindszenty je iskazao da je upravitelj Taborišta Milan Miličević predložio, neposredno po preuzimanju svoje dužnosti sredinom 1917., Labašu da se napojem i ostacima hrane iz taborske kuhinje hrane svinje jer da je šteta da ta hrana propada, i Labaš je to odobrio dopisom br. 403 od 31. srpnja 1917. Međutim ovo odobrenje pretvorilo se u veliki biznis i u Taborištu je hranjen mnogo veći broj svinja nego što je to omogućavao napoj. Prema popisu Milana Miličevića 28. veljače 1918. u taborištu je hranjeno 91 svinja od čega tri za velikog župana Labaša, dvije za županijskog tajnika Matu Babića, jedna za podžupana Lugarića, jedna za županijskog fizika dr. Tošu Peičića, tri za redarstvenog povjerenika Mindszentyja, jedna za računskog oficijala u Koprivnici Matiju Matoša,⁵⁴ tri za upravitelja Taborišta Miličevića, tri za taborskog liječnika dr. Bogoslava Šešerina i 34 koje je Šešerin hranio na svoj račun i onda prodao Taborištu, a isto je učinjeno s još 40 uhranjenih svinja koje su zaklane za prehranu interniraca.

Ovaj iskaz otvorio je mnogo pitanja. Najvažnije je bilo kako je taborišna uprava mogla hraniti te svinje kraj vrlo ograničenih kredita za svoj rad. Izvidima je izašlo na vidjelo da je Šešerin bio i vlasnik 200 jutara zemlje i da je svinje hranio kukuruzom sa svoje zemlje i da je švicarsko i španjolsko izaslanstvo koje je došlo pogledati Taborište bilo oduševljeno humanim postupkom taborske uprave koje se tako dobro brine za 800 interniraca koliko ih se nalazilo u Taborištu u rujnu i listopadu 1917. godine, a za koje prima od države samo jednu krunu i 50 filira dnevno. Uprava Taborišta je shvatila ovu pohvalu kao poticaj. Kod Koprivničke štedionice dignut je kredit od 123.000 kruna i tim novcem su nabavljene mršave svinje koje su se onda toville.

Međutim, kada je u prosincu 1917. najavljeno upravi Taborišta da će se Taborište evakuirati uprava je odlučila rasprodati i svinje i robu na skladištu te je sada započeo veliki biznis jer se roba prodavala u slobodnoj cijeni trgovcima, a ne po maksimiranoj cijeni vojsci kako je trebalo jer bi u tom poslu gubila. Uprava je prodala dva vagona graha po 2 krune 90 filira za 58.000 kruna Gradskoj aprovizaciji u Zagrebu. Dva vagona graha po 3 krune 20 filira odnosno za 64.000 kruna kupile su aprovizacije u Senju i Karlobagu, a vagon i pol graha po 3 krune 20 filira za 48.000 kruna prodan je aprovizaciji u Gospiću. Vagon po 3 krune 20 filira prodan je i vojsci za 8.750 kruna i 15 kvintala graha kupio je Građevni ured Zemaljske vlade u Zagrebu po 2 krune 8 filira za 4.200 kruna. Budući da je kupljeno u jesen 1917. godine 882 kvintala 50 kg graha za 237.470 kruna znači da je utrošeno za prehranu svega 217 kvintala 55 kg odnosno 54.520 kruna i 40 filira.

Sličan račun pokazuje i krumpir. Preko trgovačkog agenta Steinera krumpir su kupile vojne uprave u Zagrebu i Karlovcu te je prodano 20.000 kg po 1 krunu 32 filira za 26.406 kruna, 6.661 kg po istoj cijeni za 8.792 kruna, 9.225 kilograma po istoj cijeni za 12.177 kruna odnosno ukupno 358 kvintala 86 kilograma za 47.369 kruna 52 filira, a nabavljeno je 649 kvintala 52 kilograma za 74.395 kruna, što znači da je za prehranu interniraca utrošeno 290 kvintala 66 kg odnosno 27.026 kruna. Ono što je još zatečeno u času likvidacije Taborišta preuzet će vojska.

Osim toga prodano je 918 kg sapuna po 5 kruna, čime je ostvarena dobit od 4.590 kruna te 1.130 kg. ječmene kaše po 2 krune 32 filira dakle za 2.486 krune Davidu Kolmannu. Izvještač se pohvalio velikom štednjom u Taborištu i racionalnim poslovanjem, navodeći da su bunđeve uzgojene na ekonomiji iskorištene za hranu, ali da su koštice prodane uljari te da *“...savjesna taborišna uprava zaslužuje za svoj neumorni rad pohvalu i nagradu, što ću svojedobno posebno predložiti, a ne sumničenja i ogovaranje bezobraznoga bezimenoga denuncijanta”*, ističe Labaš u svojem dopisu Zemaljskoj vladi. Deset činovnika IV. B odjela Zemaljske vlade dobilo je po deset kilograma masti, 15 kilograma luka i 15 kilograma graha, a to da i nije mnogo.⁵⁵

Međutim ban Antun pl. Mihalović i savjetnik Gojković nisu tako olako shvatili tu stvar. Gojković je tri puta bio u Koprivnici i svaki puta je produbio izvide i svi ispitani su se počeli izvlačiti da ih je na ove postupke potaknuo Labaš. Tako je učinio čak i Mindszenty kojega je postavio Labaš na tu funkciju, priznavši da je ostvario na tom poslu dobit od dvije tisuće kruna.⁵⁶ Taborišni liječnik Šešerin,⁵⁷ je mijenjao iskaz, tvrdeći da nije hranio više od 23 svinja i da je kupovao kukuruz te da ima dozvolu Labaša za to tovljenje. Priznao je i da je potpisao više namira za Miličevića koji i sam internirac nije smio ogovarati poslove.

Saslušavan je i Milan Matoš, računovodstveni činovnik, brat književnika Gustava Matoša i on jedini nije okrivljavao Labaša.⁵⁸ Otkrilo se, da je najveću dobit predstavljala prodaja robe koja je dobivena od Crvenog križa iz Berna i to posebice luksuznog sapuna i francuskog duhana iz Ženeve. Prodavalo se trgovcu Davidu Kolmannu, a on se pozivao na banskog savjetnika dr. Teodora Bošnjaka koji mu je dao dozvolu za tu kupnju. Isplativo je bilo i tovljenje svinja koje su se toville kukuruzom iz Gjelekovca i Podravske Brega, iako je u to vrijeme postojala zabrana ishrane životinja kukuruzom koji je bio potreban za ljude. Za hranjenje svinja tri su internirca dobivala neku bijednu nagradu, a kakovo je stanje bilo u Taborištu pokazuje izbijanje epidemije koje je na jedno vrijeme zaustavila prodaju svinja, ali uvećala broj grobova onih koji su umrli u tom Taborištu.

Možda bi ova afera i prije izgubila važnost da dr. Mavro Gojković nije pisao takove izvještaje koji su zahtijevali dalju intervenciju.

Drugi izvještaj je napisan 4. lipnja 1918 i sastoji se od osam strana pisanih rukom samog Gojkovića.⁵⁹ U tom je izvještaju postavljeno 32 pitanja na koja je trebalo odgovoriti, a koja su bila formulirana tako detaljno da je vrlo teško bilo izbjeći direktne odgovore kao npr.:

*"1. Nabaviti zapisnik, koji je glavar željezničke postaje u Koprivnici sastavio 15. februara 1918. prilikom službenog otvorenja predanog sanduka od 120 kg., što ga je taborišna uprava u Koprivnici predala na adresu: "Ladislav pl. Labaš i t.d. Bjelovar". Nabavom toga zapisnika bi se utvrdilo, šta je sve sadržavao taj sanduk t.j. da li su u njemu bile samo one stvari, koje su nabrojene u zapisniku od 14. marta 1918. navodno po izjavi obijedjenoga dra Janka Mindszenty, ili druge ili te i druge stvari a možda i kakav pismeni sastavak. Ako takav zapisnik nije sastavljen, trebalo bi u tome pravcu saslušati glavara željezničke stanice u Koprivnici."*⁶⁰

Pitanje 4. glasi *"Utvrđiti, zašto je taborišna uprava u Koprivnici taj sanduk i još dva druga sanduka, upravljena na tajnike kr. hrv. slav. dalm. zemaljske vlade Stjepana Zlatarića i dra Teodora pl. Peičića u Zagreb poslala kolima zbog otpreme na željezničku postaju u Lepim Vinima, kada u Koprivnici ima željeznička stanica."*

Pitanje 7. *"Izvidjeti, zašto je taborišna uprava takav otešćan i znatno skuplji način otpreme tih sanduka iz udaljenih Lepih Vina pretpostavila redovitom i mnogo jeftinijem načinu otpreme iz svoga sjedišta Koprivnice uz istinitu deklaraciju sadržaja tih sanduka, kada bi se potonjim načinom prije postigla navodna svrha, da činovnici IV. B. odsjeka unutarnjeg odjela Kr. zemaljske vlade dobiju živežne namirnice "uz pomogučnosti što jeftiniju cijenu"."*

Pitanje broj 11. glasi: *"Kako je došla taborišna uprava do toga, da ona obskrbljuje živežnim namirnicama radnike Rumunje u tvornici opeka u Pavlovcu, kada je svaki poslodavac dužan, da sam obskrbljuje i prehranjuje preuzete radnike."*

Pitanje 12. zasnovano je na davanju suprotnih iskaza. *"Izvidjeti, koliko i kakve robe i uz koju cijenu je taborišna uprava slala tvornici opeka u Pavlovac, jer se u zapisniku od 14. marta 1918. tvrdi, da je taborišna uprava toj tvornici poslala početkom prosinca 1917. jedan sanduk s "raznim životnim namirnicama" i jedan, predan i zaplijenjen u Lepim Vinima, 16. februara 1918., dok veliki župan Županije bjelovarsko-križevačke u svom izviješću od 6. maja 1918. br. 2.188 o. g. tvrdi, da je pomenuta uprava "prema potrebi šiljala od vremena do vremena raznu robu u Pavlovac."*

Pitanje broj 16. bilo je provokativno, s obzirom da je stanovništvo već dulje vremena bilo opskrbljivano lošim sapunom, odnosno uopće nije opskrbljivano pa su domaćice kuhale sapun od otpadnih masti i sode: *"Izvidjeti, zašto taborišna uprava nije prištedjeni sapun propisno prijavila i stavila na raspolaganje Povjerenstvu za ulje i mast, nego je jednu količinu toga sapuna htjela poslati g. Zlatariću u pl. Peičiću dok je 918 kg. sapuna prodala za 4.590 kruna. Naravno da bi trebalo izvidjeti, čijom dozvolom i kome je taborišna uprava prodala taj sapun."*

U upitu br. 17. Gojković traži: *"preslušati sve činovnike i namještenike IV B. odsjeka unutarnjeg odjela Kr. zemaljske vlade, da li su kada, koliko i kakve robe i uz koju cijenu primili iz taborišta u Koprivnici bilo neposredno bilo posredno putem gg. Zlatarića i pl. Peičića."*

Mnogo je pitanja bilo vezano uz tovljenje svinja, tj. tko ih hrani, napaja, čisti, i po čijem nalogu i na čiji trošak, a pitanje 20. glasi: *"Utvrđiti, da li je sa zdravstvenih obzira bilo opravdano tovljenje velikog broja svinja u taborištu."*⁶¹ Osobito se Gojković okomio na dr. Bogoslava Šešerina zbog velikog broja svinja te pita da li isti ima dozvolu Zemaljske vlade za tovljenje svinja kukuruzom jer da je svinje očito tovio radi trgovine. (Pitanje 21.)

U pitanju 22. Gojković pita: "Ustanoviti, da li je bilo ispravno i spojivo s položajem kr. kotarskog i taborišnog liječnika dra Bogoslava Šešerina, da on tako veliki broj svinja povrh 3 komada za svoju kućnu potrebu dakle ukupno 37 komada takodjer hrani napojem iz Taborišta besplatno, koji napoj sam vladin povjerenik u svome nalogu od 31. julija 1917. br. 403. naziva "dosta krepkom hranom", pa da kasnije te iste svinje prodaje taborišnoj upravi po 8 i 10 Kruna žive vage." Provokativno je i sljedeće pitanje br. 23. "Ispitati, kako to da su samo najviši i najimućniji a ne najniži i najsiromašniji činovnici hranili svinje u taborištu napojem... Iz iskaza od 28. februara 1918. br. 7. Pr. izlazi, da su u taborištu hranili svinje: veliki župan, podžupan, županijski tajnik i županijski fizik pa čak i kr. kotarski liječnik dr. Bogoslav Šešerin "vlasnik i posjednik do 200 jutara zemlje" i tovitelj svinja za prodaju taborištu - dakle sve ličnosti, za koje se po njihovu visokom činovničkom položaju i po njihovim imućstvenim prilikama nikako ne može reći, da oskudno žive u uporedjenju s nižim perovodnim i manipulativnim činovništvom."

Pitanje 28. ima i ciničan prizvuk: "Utvrđiti uvažanjem činjenice, da je minule jeseni i zime bilo u pravilu zabranjeno tovljenje svinja kukuruzom, ne bi li bilo gospodarstvenije i korisnije za uspjeh taborišnog kućanstva, da je taborišna uprava silni napoj, tu "dosta krepku hranu" za svinje, - mjesto što ju je raspoklanjala šta više i takvim ličnostima, od kojih je kasnije kupovala svinje, uhranjene njezinim napojem, i mast od tih svinja - prodavala gojiteljima svinja, osobito ako se uvaži, da je taborišna uprava utroškom bundevski koštica, koje bez sumnje manje vrijede od napoja, privrijedila 778 kruna 75 filira". Gojković kroz pitanje 29. uvlači u aferu i koprivničkog odvjetnika dr. Fischera koji je po molbi talijanske internirke Paggiolo sastavio tužbu zašto Talijani ne dobivaju sapun koji im je poslao Crveni križ već se isti prodaje trgovcu Arturu Kolmanu te da ovog trgovca treba saslušati po kojoj je cijeni i koliko je kupio sapuna te da li je Taborišna uprava kupovala preko njega mast od Šešerinovih svinja. (Pitanje 31). I tako je Gojković konkretno formulirao svih 32 pitanja čime je dobio dosta dobar uvid u to kako se je u Taborištu poslovalo. Ispitani su i svi zapisnici učinjeni u manipulaciji hranom, prodajom, kupnjom i otpremom i nakon brojnih saslušanja Gojković zaključuje da je u čitavom tom poslu načinjena gruba povreda poslovanja i moli bana da mu se odobre dalji izvidi.

Ban je to dakako iskoristio jer je Labaš bio još jedini veliki župan naslijeden od prijašnjeg bana, a zbog svojih privatnih, obiteljskih i drugih veza kao Ludbrežanin nije bio novom banu nikako po čudi. Pročitao je Gojkovićev izvještaj te je dao 26. lipnja 1918. pod br. 2562 novi nalog o daljoj istrazi. Gojković je opet obavio istragu 3., 4. i 5. srpnja 1918. u Koprivnici i u Sokolovcu te je podnio treći izvještaj 11. srpnja 1918. s nadopunom 12. srpnja. Zaključio je svoj izvještaj riječima da je uprava glavnog središnjeg taborišta za internirane i evakuirane žitelje u Koprivnici gospodarila "nedopušteno, prijeverno, štetno, kažnjivo i bez ikakvog nadzora"⁶² Izvještajem je krivnja usmjerena prema Labašu te su gotovo svi preslušani navodili da su postupali po naredbi velikog župana te je tako Labaš bio sve više upleten u ovaj vrlo nezgodan slučaj u vrijeme kada je hrana počela nestajati s tržišta. U aferu je bio umiješan i veterinar Dragutin Lopan iz Krapine s kojim je Labaš bio u rodbinskim vezama, a kojemu je prema tovarnim listovima ugledni koprivnički trgovac Josip Fuchs otpremio tri svinje teške 430 kg.⁶³ U ovom izvještaju, koji je još opširniji od prethodnog, sugerira Gojković banu da krijumčarenje hranom spada pod kazneno redarstveni progon, i da je veliki župan Labaš svojim izvještajem od 14. ožujka i 6. svibnja 1918. nastojao spriječiti da se stvar riješi zakonitim putem te da nikako nije dopustiv način na koji veliki župan kao županijski povjerenik nastoji zabašuriti čitavu stvar. Gojković si je dao silnog truda kako bi

što jače potkrijepio činjenicu da je uprava Taborišta u sprezi s najvišim činovnicima IV B odsjeka krijumčarila hranom te je čak dao pregledati sve tovarne listove željezničke stanice u Koprivnici te je utvrđeno da su Labašu direktno otpremljena dva sanduka i to jedan težak 141 kg 8. prosinca 1917. od taborišnog upravitelja Milana Miličevića, koji je i sam bio internirac, i drugi od dr. Mindszentyja, zamjenika taborišnog povjerenika i kotarskog predstojnika 14. veljače 1918. Čitavo saslušanje u ovom vremenu Gojković usmjerava prema kompromitiranju Labaša. Otkriva različite načine i manipulacije na koji se roba otpremala tvornici kemijskih proizvoda "Danici" u Koprivnici, tvornici opeka u Kutini, vlastelinstvu Moslavina, u Pavlovac i drugdje. Gojković pokušava dokazati da je različitim načinima poslano iz Taborišta mnogo ilegalne robe, pozivajući se na iskaz općinskog načelnika u Sokolovcu koji je Albertu Commisu 3. srpnja kazao:

"Glupost smo učinili, što smo stvar predali u ruke takovim glupanima. Mogli smo od Koldvora Koprivnice zatražiti vagon, postaviti u njega sanduke, metnuti dva vojnika kao pratnju, pa bi išlo glatko, kako je išlo i do sada".

No, Gojković nije nikada uspio točno utvrditi koliko i kakve robe je otpremljeno iz Taborišta u Koprivnici, jer su tovarni listovi bili manjkavi, kao što je bilo manjkavo i administrativno poslovanje Taborišta. Svakako da su internirci potkradani jer je iskazivano da su jeli dobro začinjenu hranu, a ustvari su se hranili uglavnom tikvama i krumpirom. Robu koja je dolazila od Crvenog križa nisu uglavnom ni vidjeli. Saslušani su se zapletali i davali proturječne iskaze. Županijski tajnik Matija Babić je priznao da je u Taborištu utovio dvije svinje, a Gojković je preko tovarnih listova ustanovio da su mu 14. siječnja 1918. otpremljene u Bjelovar četiri svinje, teške 470 kg. A takovih stvari je bilo mnogo. Matoš je izjavo da je Labaš sam izabrao svinje koje njemu treba poslati, i da je tako otišla Labašu "njegova" svinja, a on da je dobio drugu. Sve su se manipulacije sa svinjama odvijale preko Miličevića pa Gojković tvrdi da je i Matoš imao koristi od tih operacija *"samo se on neće da sjeti koliko je bio njegov dobitak"*.⁶⁴

Gojković misli da je i on morao primiti čisto barem 2.000 kruna, kao i redarstveni agent Stjepan Lacković. Miličević je priznao da je on utovio u Taborištu 20 komada svojih vlastitih svinja, iako je u iskazu od 28. veljače 1918. naveden znatno manji broj te da ih je prodao Taborištu po 10 do 12 kruna žive vage, iako je bio upravitelj taborišta te se uopće nije smio baviti ovim poslom.⁶⁵ Gojković je pronašao ispitivanjem blagajničkog dnevnika da je Lacković primio za 15 komada svinja prodanih Taborištu 15.530 kruna, a dr. Šešerin za 45 komada 46.647 kruna. Ovaj svoj izvještaj Gojković završava da Taborišna uprava, dakle ni Labaš ne zaslužuju nikakvu pohvalu za svoj "neumorni rad" – kako je to predložio Labaš u svojem izvještaju od 14. ožujka 1918. – jer da činjenice govore o velikim propustima u radu Taborišta te da se stoga ni izvještaj velikog župana o Taborištu ne može prihvatiti.

Usprkos važnosti predmeta, ban Antun Mihalović je dobio Gojkovićev izvještaj tek 9. kolovoza 1918. kada je spis i zaprimljen u Predsjedništvu Zemaljske vlade. Odmah je zatražio od Gojkovića da provede postupak protiv upravitelja redarstvenog povjereništva u Koprivnici dra Janka Mindszentyja, kotarskog liječnika dra Bogoslava Šešerina i računarskog oficijala Milana Matoša. U nalogu za dalju istragu navedeno je da Gojković nakon provedene istrage treba podnijeti sve spise i posebni izvještaj u roku od 48 sati. Ovaj nalog bana je dalje otpremljen istog dana, ali što se dalje zbivalo ne znamo. To je naime vrijeme kada se osnivaju Narodna vijeća, vrijeme kada se nije željelo stvarati prevelike tenzije na političkom i gospodarskom planu, i kad je trebalo provesti sjedinjenje s Kraljevinom Srbijom, nakon što se stvorila Država Slovenaca,

Hrvata i Srba, odnosno kada se raskinu sve veze s Austro-Ugarskom monarhijom. Čitava je afera zataškana, a jedina žrtva bio je veliki župan Ladislav Labaš Blaškovečki na čije mjesto dolazi dr. Mavro Gojković direktnim imenovanjem od Mihalovića. Završnog izvještaja o aferi nema.⁶⁶

Vjerojatno su intervencije bile tako velike da je dalji postupak obustavljen, a afera zataškana, iako su svi sudionici ove afere bili izloženi pritiscima koji su im usporavali napredovanje u službi i mnogi to nisu izdržali kao npr. dr. Janko Mindszenty komu je jako smetalo i njegovo prezime, pa je sam napustio državnu službu⁶⁷ Dr. Bogoslav Šešerin, županijski fizik i bogati posjednik sa oko 120 jutara zemlje u blizini Koprivnice, pokušao je umiriti svoju savjest i javno mnijenje velikim prinosima za socijalne i političke svrhe nakon Ujedinjenja.⁶⁸

Taborište je raspušteno i posve zatvoreno 18. svibnja 1918. Zemaljska vlada, zapravo ban Antun Mihalović donio je odluku da se u Koprivnici konfirimirani Srbijanci vrate u svoja stalna prebivališta.⁶⁹ U napuštene barake su smješteni zarazni bolesnici pa se taj odjel bolnice zvao "malarija", iako se zapravo radilo o bolnici bršadinskog tipa, tj. o bolnici gdje je bilo tifusara i bolesnika s drugim zaraznim bolestima. Zanimljivo je da je u barakama ove pričuvne bolnice izbio 25. studenog 1918. požar, svakako po uzoru na požar u bršadinskoj zaraznoj bolnici koja je 1. studenoga 1918. zapaljena i opljačkana.⁷⁰ Isto se desilo i ovdje. Bila je prava sreća što je koprivnička bolnica bila gotovo u centru Koprivnice pa su brzo došli vatrogasci, a pomoglo je u gašenju požara i okolno stanovništvo. U Koprivnici je izgorjelo od 74 baraka pet objekata i to upravo kancelarije, časnički i stražarski stanovi.⁷¹ Ipak je uspjelo još neko vrijeme zadržati pored civilne bolnice i bolnicu Crvenog križa zbog velikog broja bolesnih i ranjenih, a budući da je bolnica u Bršadinu kraj Vukovara pretvorena posve u prah i pepeo ovdje su se pokušali smjestiti teški zaraženi bolesnici kako bi se zaustavilo širenje zaraznih bolesti po zemlji, pogotovo što već i španjolska gripa uzima svoj danak koja je odnijela više ljudi nego rat. Smrt je pokosila mnoge vojnike. Do 28. rujna 1917. iskazano je poginulima 6.433 vojnika rodom iz Hrvatske, od čega iz Bjelovarsko-križevačke županije 870, pri čemu nisu uračunati nestali.⁷²

No nisu svi internirni živjeli u Koprivnici loše. Ernest Delbes radio je do izbijanja rata u Društvu za šumske proizvode u Popovači te je kao francuski državljanin bio konfiniran u Koprivnicu zajedno sa ženom. Njemu je kotarski predstojnik Josip Margetić dao da stanuje u gradu i mogao se je slobodno kretati. Sprijateljio se je s Filipom Rothmülerom te je ovaj izvršio za njega pretplatu na francuske listove, i očito se u Koprivnici stvorio jedan krug koji je njegovao francusku kulturu i štitio internirce iz zapadnoeuropskih zemalja. U Koprivnici je svakako postojala jedna jezgra koju su činili doseljenici iz Hrvatskog primorja kao što je bio dr. Edo Dorčić i apotekari Derenčinovi. Oni su bili svjetski ljudi s poznavanjem zapadne Europe i u svakom slučaju društvena elita Koprivnice, kao i Židovi. Na zahtjev Antuna Mihalovića redarstvani povjerenik za grad Koprivnicu izvijestio je bana 30. lipnja 1917. da se dr. Dorčić, tada ugledni koprivnički odvjetnik, a krajem godine i član Mjesnog odbora Narodnog vijeća, zauzeo kod velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije Ladislava pl. Labaša da se Delbesa pusti na miru te je ovaj i dalje uživao veliku slobodu i bio prijateljski dočekivan u uglednim koprivničkim obiteljima.⁷³

Međutim u rujnu 1918. došla je nova prijava. Jelena Starovsky Hanžeković molila je da se Delbes smjesti u neki drugi stan, jer da se svađa s njim i njegovom suprugom Klaudinom koji predaju koprivničkoj djeci u gimnaziji francuski jezik, a pored toga "vidjeva se uvijek u društvu ljekarnika Derenčina".⁷⁴ Prijava sa zahtjevom istrage prosljedila je i K. u. K. Militärkomanda s ukazivanjem da Delbesovi vode izvanredno luksuzan život što upada u oči domaćem stanovniš-

tvu, a pogotovo njihovo dobro primanje "in den angesehenen Familien", iako isti često otvoreno govore protiv Nijemaca i njemačke kulture. Prijavljeno je i da je Delbes neometano često putovao u Zagreb, a već od prije su postojale prijave radi sumnjive korespondencije. Komanda je 1. rujna 1918. zatražila ponovno strogo interniranje Delbesovih. No nakon istrage činovnik je u Zemaljskoj vladi zaključio da se očito radi o podmetanju i da nema ništa stvarnog u prijavama koje su stigle preko vojne komande u Zagrebu 1917. i 1918. godine. Ernest Delbes, koji je bio interniran u Taborištu do proljeća 1918. ubrzo je krenuo svojim putem. Već krajem 1918. djeluje kao urednik francuskog lista *L'echo de l'Adriatique* (Jadranska jeka) koji je počeo izlaziti na Rijeci u to teško vrijeme koje opisuje Viktor Car Emin u svojoj romansiranoj povijesti *Danincijadi*.⁷⁵

Srbi iz istočnog Srijema vratili su se svojim kućama i podnijeli zahtjev za odštetu zbog gubitaka te fizičkih i duševnih patnji, a parnica se dulje vrijeme povlačila po državnim sudovima.

No kako su prošli činovnici umiješani u aferu. Gojković je očito za glavnu žrtvu odabrao velikog župana Labaša i na njega su se svi pozivali da je dao dozvolu za tov svinja i da je odobrio slanje hrane u Zagreb. Stoga je Labaš bio maknut odlukom Predsjedništva Narodnog vijeća s položaja velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije već 9. studenog 1918. Ponuđeno mu je mjesto običnog činovnika u vladi, ali je on tražio da mu se osigura u Zagrebu pristojan stan. Budući da mu to nitko nije htio obećati on je zatražio umirovljenje.⁷⁶ Njegov nasljednik na županskoj stolici postao je nitko drugi nego Mavro Gojković Iz Labaševog dosijea može se utvrditi da je sav progon Labaša poticao od Gojkovića i kada je Labaš dao ostavku, istog dana Gojković preuzima njegovo mjesto. Međutim, u Bjelovaru Labaš je bio dosta omiljen i 1924. je izabran za gradskog načelnika Bjelovara.

No, ni Gojković nije dobro prošao. Njegova blistava karijera bila je odjednom završena 1924. kada je umirovljen kraljevim dekretom bez obrazloženja. O razlozima možemo samo nagađati. Gojkovićevo pristajanje uz Svetozara Pribičevića, ili što ni kralj nije volio ljude Gojkovićeve tipa.⁷⁷

U svakom slučaju afera u koprivničkom Taborištu 1918. načinila je Koprivnici veliko zlo, jer je u Beogradu stvoreno uvjerenje da su koprivnički činovnici nepouzdana, podmitljivi i skloni krijumčarenju hranom pa je već u vrijeme Države Slovenaca, Hrvata i Srba došlo do njihovog premještanja i postavljanja Srbijanaca na vodeća mjesta, uz silnu kontrolu granice i željezničke stanice. Dakako da su se posljedice ove afere dugo osjećale i u odnosu među ljudima gdje se sve počelo mjeriti po nacionalnosti. Odnos prema Srijemcima internircima u koprivničkom Taborištu svakako je potaknuo ove da traže odcjepljenje Srijema od Hrvatske, što se i desilo 1929. stvaranjem Podunavske banovine, iako je već u Srijemskoj oblasti sve pripremano za ovo odcjepljenje. Isto tako možda bi se mogao u radu interniraca na veleposjedničkoj zemlji sjeverozapadne Hrvatske potražiti dio razloga zašto se beogradska vlada tako okomila na likvidaciju ovih posjeda gdje je vlasnicima ostavljeno mnogo manje zemlje na raspolaganje nego u Slavoniji i Srijemu.

Ovim radom otvorena je samo jedna mala tema iz vremena Prvog svjetskog rata koja je još uvijek veliki zadatak naše historiografije.

4076 Z. - 1914.

Kön. ung. Regierungs-Commissaar bei der Sädarmee.

Nr. 1346/1914.

Prepis.

Regierungs-Commissaar

Vukovar.

Auf Grund der Zuschrift des k. u. k. S. Armee-Etappencommandos vom 25. November l. J. Nr. 749. wird angeordnet, dass die in dieser Zuschrift genannten Sudić/Vater und Sohn in der Mühle naechst des Bahnhofs Gunja und der Wird Vlakovic ebenortig, sofort ins Innere des Landes zu internieren sind. -

P. T. wird ersucht die Internierung sofort durchzuführen und das Geschehene mitzuteilen mit Aufführung der vollstaendigen Namen des Internierten und des Internierungsortes. -

Ujvidek 2/XII. 1914.

Regierungs-Commissaar

/u. pž

podpis nečitljiv

Vladin povjerenik za županiju srijemsku i grad Zeman u Vukovaru, dne

9. prosinca 1914.

Broj. 4672/1914. v. p.

Kr. kotarskoj oblasti

u

Županiji

Time da Sudić/otca i sina/ te krčmara Vljakovića iz Gunje zapratiti dade kr. kotarskoj oblasti u Koprivnici u svrhu interniranja u Žljebić, želj. postaja Velika Mačna. -

Barem 48 sati prije zapračenja imade se o tome obavjestiti kr. zemaljska vlada odjel unutaraji kao i kr. kotarska oblast u Koprivnici. -

Ob učinjenom imade mi se svojedobno izvjestiti. -

Vladin povjerenik

Hideghethy v. r.

6 - 22

4212/1914.

Nalog vladinog povjerenika za Srijemsku županiju od 9. prosinca 1914., da se Sudićevi i krčmar Vljaković iz Gunje interniraju u Žlebiću (HDA, PRZV, kut 868, 6-22 4212-1914, br. 4077.)

4.367 Pr. - 1915

Kr. kotarska oblast u Koprivnici.

Broj: 6362.-1915.-

dne, 15. svibnja 1915.

P r e d m e t : Starčević Mileva i dr. molba za deinterniranje i puštenje na slobodu.-

Kr: vladinomu povjereniku

u/

VUKOVARU.

Temeljem obavijesti ces. i kr: vojne kaznione u Petrovaradinu, broj E. N° 728/1914, a uslijed odredbe ces. i kr. tvrdjavnog suda u Petrovaradinu dopremljeno je dana 12. prosinca, 1914, na interniranje u Žljebić, za trajanje rata, 19. osoba, medju kojima i dvije ženske: Mileva Starčević, 66. god. i Sata Obradović, 69. god. stara, obje iz Bosuta, kotara Mitrovica.-

Iste zamoliše, da budu puštene kućama u Bosut, gdje se sa njihovih porodice nalaze.-

Ove dvije moliteljice zaista su bijedne sirote, starice i bolešljive, za vrijeme interniranja ovdje veoma osetitosa ponašanja, pak bi bilo pravo da ih se deinternira i premjesti kućama i obiteljima u koliko navodi njihovi istini odgovaraju.

Spoznajno sa visokim predsjedništvom kr: zem. vlade /:pre-svoj gospodinom hanskim savjetnikom Žigom vitezom Maravićem:/ predlaže se naznačena molba Presviještosti Vašoj, na odluku time, da se ob ovom istodobno izvješćuje i spomenutomu visokomu mjestu.

Kr. kotarski predstojnik:

D. Murat v.r.

V I S O K O M U P R E D S J E D N I Š T V U
K R: H V V. - S : A V. - D A I. M. - Z E M. - V L A D E

u/

Z A G R E B U.

6 9 22
4212/1914 .1.

Molba Mileve Starčević i Kate Obradović iz Bosuta kraj Srijemske Mitrovice u svibnju 1915. da se puste kućama (HDA, PRZV, kut. 869, 6-22-4212/1914 - 4367 Pr 1915.)

Koprivnica
INSTITUT ZA HISTORIJU
ZAGREB - ARHIV

Glavno središnje taborište

za internirano i evakuirano žiteljstvo.

Broj 11. Pravo 1918

Predmet: Izvjestaj,

o razlijevanju pošiljke
hrane u Lepavini.

6.
Presvjetlom gospodinu,

Ladislavu pl. Labašu,

Velikom županu, kao vlad. povjereniku za glavno središnje taborište u Koprivnici i t. d

u

Bjelovaru.

Povodom odredbe pisane, koju ovdje u prijepisu prilazim, izdao sam odredbu skladničnom taborišnom upravitelju, da od preostalih zvezničkih namirnica, odašalje vladinom IV B odsjeku u Zagreb za činovništvo toga odsjeka njihovu količinu zvezničkih namirnica. Roba bila je spakovana u dva sanduka. Upravitelj skladništva adresirao je tu robu pogrešno na ime gosp. Platorića i Dr. Pečića, dajući, da će se roba ovako sigurnije u Zagreb pripjeviti, - i da će ju ova gospoda i onako dijeliti među činovništvo po razmjerju kakos je to u naručbenom iskažu nasnačeno. Međutim su ovi sanduci u Lepavini na holodvaru zaustavljeni, te predani hr. kotarskoj oblasti u Koprivnici, koja ih je vratila,

Izvjestaj kotarskog načelnika Mindszetyja velikom županu Ladislavu pl. Labašu, kako je došlo do nepravilnosti s hranom kod Glavnog središnjeg taborišta za internirano i evakuirano žiteljstvo u Koprivnici (HDA, Zbirka XXI, 159-1918.)

broj 7 Glas. ad
1917.

2
Iskaz

u prehrani nalazećih se svinja, krajine
odpadcima iz laboratorne kuhinje

MINISTARSTVO
K. i M. P. U.
Zagreb - Arhiv

Iskazi broj

Cije su?

komada

Primljene dne
Otpremljene dne
Opaska.

1	Lad. pl. Labaš	veliki zupanj	3	12/8 1917	9/XII 1917	
2	Mal. Babić	zupanj sajuh	2	15/IX 1917	14/I 1918	
3	Lugarić	podzupanj	1	15/IX 1917	14/I 1918	
4	Dr. Teić	zupanj ficul	1	15/IX 1917	14/I 1918	
5	Dr. J. Mindszenty	redar povjerenik	3	3/X 1917	5/I 1918	
6	Milav Matos	pacim officijal	1	15/X 1917	20/XII 1917	
7	Melicević Milav	upravitelj	3	20/8 1917	21/XI 1917	
8	Dr. B. Šešerin	taborič lijecnik	3	15/8 1917	1/XII 1917	
9	Dr. B. Šešerin	.	34	Brezna podređbi zaklane za laboratorije		
10	Taborište	.	40	Brezna podređbi zaklane za laboratorije		

Zaključeno 28. veljače 1918

Upravitelj
Milav Melicević

Iskaz o hranjenju svinja u koprivničkom taborištu tijekom 1916. i 1917. godine
(HDA, Zbirka XXI, 159-1918.)

Preuzvišeni Gospodine!

Udobijavajući visokome nalogu Vaše Preuzvišenosti od
26. júnija 1918. br. 2.562. Sr., čast mi je povratkom svih spisa poda-
strijeti ovaj

Izvjestaj

Dana 3. 4. i 5. júnija 1918. obavio sam na samome mjestu
u Koprivnici i u Sokolovcu izvide u pravcu ustanovljenja, po-
što su osnovani navodi prijavitelje, primljene kod predsjedništva Kri-
stov. slav. dalu. zemaljske vlade 8. marta 1918. pod br. 1.048. Sr. pro-
tiv gospodarenja nprave glavnoj srednjajoj taborništa za interei,
sane i evakuirane žitelje u Koprivnici.

Čividni zapisnici, koji prijaviteljem, dokazuju, da se u tabo-
rištu u Koprivnici gospodarilo nedopušteno, prijevarus, štetno te
žljivo i bez ikakvog nadzora.

Spojene navedjene činjenice izgozim ovdje jednom s potreba,

Preuzvišenom Gospodinu
Banu Kraljevina Kraljevine, Slavonije i Dalmacije
Antunu pb. Mihaloviću

Njegova cesarskog i Apostolskog Kraljevskog Velikavodstva, pravome
tajome savjetniku i f. d. i d. d. &

Lagreb.

1-5
1048/1918.

Vlastoručno pisani izvještaj Gojkovića banu A. Mihaloviću o njegovim izvidima u Taborištu
u Koprivnici (HDA, Zbirka XXI, 159-1918.)

BILJEŠKE:

1. "Sardinija, grobnica Jugoslovena", *Jadran*, 4. XII 1919.
2. Hrvatski državni arhiv, (dalje: HDA), Predsj. Zemaljske vlade (dalje PRZV), 6-22 4104/1914 -4470/Pr.
3. HDA, PRZV, 6-22 - 4104/1914 1198 Pr od 23. VIII 1914. U obzir za logor došao je Ozalj grad kraj Karlovca i to drugi kat, zatim dva vojna magazina u Bjelovaru, no sva su se ta rješenja pokazala prilično nemoguća jer bi u njihovo uređivanje trebalo investirati veća sredstva kako bi se osposobili za zimski boravak i sl. Popisi se mogu vidjeti u PRZV, 6-22 - 4104/1914. (kut. 866 i 867. ali i kasnije u cijeloj ovoj skupini 4104/1912.-1915.
4. Rudolf HORVAT, *Poviest slob. i kr. grada Koprivnice*, Koprivnica 1991, reprint. Predgovor M. Kolar-Dimitrijević, str. 13.
5. Djordje STANKOVIĆ, "Koncentracioni logor Pleternica 1914-1916". *Zbornik "Banjalučki proces za vrijeme Prvog svjetskog rata"*, Banja Luka 1988. Citirano prema referatu.
6. HDA, PRZV, 6-22 4104/1914 - 6377 Pr - 20. IX 1914. ; PRZV, 6-22 - 4212/1914 5909 od IX 1914.
7. HDA, PRZV, 6-22 4104/1914 6895 Pr. - izvještaj velikog župana Jellachicha. Više pravoslavnih svećenika je internirano u lepavinskom samostanu, ali su se sklonili i u manastir Gomirje (PRZV, 6-22 4212/1914 7243.
8. HDA, PRZV, 6-22-4212/1914 2332/III 1915.
9. HDA, PRZV, 6-22 4212/1914 5191 Pr - 13. VIII 1914. Tako je na pr. dr. Miloš Radančević, odvjetnički koncipijent poslan u Veliki Poganac gdje je stavljen pod nadzor, iako se radilo o osobi koja je odlikovana u ratu kao časnik srebrnom kolajnom za hrabrost. On je kasnije oslobođen i bio je odvjetnik u Koprivnici 1918. godine te je tražio povrat predmeta koji su mu oduzeti kada je interniran u Pogancu.
10. HDA, PRZV, 6-22 4104/1914 - 8461 od 10. I 1915.; 6-22 4212/85 Pr - 31. XII 1914.
11. *Nezavisnost*, 48, 23. X 1915. Piše se kako nedostaje težaka u Bjelovaru te se traže zarobljenici, koji su nekoliko dana kasnije i došli. (*Nezavisnost*, 50, 6. XI 1915).
12. Žlebić je bio ranije rudnik ali nakon iscrpljenja ugljena počeo se ovdje paliti drveni ugalj. Tu se nastanilo dosta Roma.
13. *Nezavisnost*, 28, 5. VI 1915. U Bršadinu kraj Vukovara je osnovana epidemiološka bolnica sa 6.000 bolesnika, jer je tifus masovno kosio vojnike, te je sagrađen i prvi krematorij po licenci tt. Franz Takacs iz Budimpešte. (*Nezavisnost*, 34, 17. VII 1915).
14. HDA, PRZV, 6-22/1914 5639 Pr 25. VIII 1914. (kut. 875)
15. HDA, PRZV, 6-22 4212 - 6378/5. VII 1915. (kut. 869) Odredbe o iznajmljivanje ratnih zarobljenika za obavljanje gospodarskih poslova izdalo je K. u. k. Kriegsministerium br. 11900 već 24. listopada 1914. a to je onda primjenjivano i na evakuirce i to prvo na području Slavonije gdje je bilo mnogo neobrađene zemlje. (HDA, PRZV, 6-22/1912 - 1915, 7843 od 4. XI 1914.
16. HDA, PRZV, 6-22/1912-1915 2963 Pr od 9. IV 1915. (kut. 879).
17. HDA, PRZV, 6-22/1912-1915 5323 Pr od 13. VI 1915.
18. HDA, PRZV, 6-22/1912-1915 5455 Pr 12. VI 1915. Radnike je neki Zwiling koji je u Zdenčini htio iskopati ribnjak od 400 jutara.
19. HDA, PRZV, 6-22/1912-1915 6022 Pr od 27. VI 1915.
20. Ladislav pl. Labaš (*Nezavisnost*, 19, 3. IV 1915.). Bio je oženjen sa Zdenkom, kćerkom dr. Milana Brezinščaka, koji je umro 1917. kao županijski povjerenik Srijemske županije, a koji je jedno vrijeme bio i kotarski predstojnik u Đurđevcu. Brezinščak je bio i počasni građanin Krapine, a rođen je u Humu 1858. Brezinščak je umro u proljeće 1917. godine čime je Labaš postao znatno nezaštićeniji od bivših članova Hrvatsko-srpske koalicije koji se vraćaju opet na vodeća mjesta u upravi, gdje je nedostajalo vještih činovnika.
21. Brezinščak je bio jedno vrijeme kotarski načelnik Đurđevca i bio je poznat po dobroj upravi.
22. *Hrvatska*, 3. XI 1915. (Citirano prema *Obnovi*, 22. III 1919, str. 15.)
23. Korišten referat D. STANKOVIĆA, n.dj., Ograničenja u prehrani postojala su već od 1915 vladinom okružnicom kojom su prevedene upute izdane u Beču. (*Nezavisnost*, 14, 27. II 1915).

24. Dr. Viktor Jakobi (Karlovac, 10. VIII 1879. - ?). Završio je pravni fakultet u Kolosváru, te je tamo položio i prvi i drugi državni ispit, a tek treći je položio u Zagrebu 28. svibnja 1903. te je očito da ga je Khuen Hedervary doveo kako bi pokušao utjecati na smirivanje političke situacije u Hrvatskoj 1903. Radio je u Virovitici, kotarskoj oblasti Rijeka, 1905. je u Osijeku, a 28. prosinca 1905. je kod kotarske oblasti u Zemu. G. 1907. radi u Daruvaru, 1908. u Zagrebu, a 20. ožujka 1911. je zaposlen kod županijske oblasti u Bjelovaru s time da je 1912. počeo raditi u Predsjedništvu zemaljske vlade, imenovan u veljači 1915. za tajnika a 24. rujna 1918. i za odsječnog savjetnika. Iako je položio 5. studenog 1918. prisegu Narodnom vijeću bio je 30. travnja 1919. umirovljen i ponovno reaktiviran 31. ožujka 1920. jer je poslije gradskih i općinskih izbora trebalo suzbiti komuniste, te je zadržan u vlasti kao banski savjetnik i poslije toga, umirovljen tek na vlastitu molbu 30. svibnja 1923. (Hrvatski državni arhiv, personalni dosije Banovine Hrvatske br. 499.)
25. Tako je jedan od najbogatijih ljudi u Bačkoj Jasa Gjungyerski iz Bacs Szentomasa početkom kolovoza 1914. zajedno sa članovima obitelji pobjegao iz Novog Sada u Švicarsku odnijevši 920.000 kruna. Isti je učinio i Paja Teodorović, bankarski direktor iz Kraljeva, nakon što je austrijska vojska ušla u taj grad. I Vladimir Matijević, osnivač Srpske banke u Zagrebu 1895. koja je sufinancirala Srpske zemljoradničke zadruge u Hrvatskoj i organizaciju za školovanje mladih srpskih obrtnika *Privrednik* uspio je prebjeci u Genf. (Hrv. drž. arhiv u Zagrebu, (dalje: HDA), XX -polit. situacija, kut. 3 a -159/1.
26. XXI, Prema signaturi iz 1997., kut. 3 a - 159/2, 159/3 i 193/4 no danas ta signatura više ne postoji i nisam uspjela ustanoviti gdje su ti materijali.
27. Slobodan MARKOVIĆ, *Kopači zlata*, Zagreb 1979. O Ozrenu Nedeljkiću se govori u priči "Majstor" te se navodi da se još prije konačnog sloma vratio u svoju kuću u Karlovce, ali je kuća bila poharana i da je nestalo mnogo "dragih i predivnih relikvija", ali da je obitelj nastavila da živi u toj kući koju sada nastava Ozrenova sestra.; HDA, PRZV, 6-22 4212 - 4495 Pr od 17. VIII 1914.
28. HDA, Predsjedništvo Zemaljske vlade 1912-1915, spisi u skupini br. 6 - 2. ...
29. *Nezavisnost*, 52, 24. XI 1917.
30. Lepoglavski zatvorenik Rudolf Hercigonja je napisao poslije rata knjigu *Lepoglavski vampiri* u kojem je optužio upravnika Šabana za strahovite prilike u kaznionici. (KOLAR-DIMITRIJEVIĆ "Ekonomska osnovica rada lepoglavske kaznionice do oslobođenja, *Kaj*, 1988, br. 3-5, str. 111-121.)
31. "Gospodarske prilike u našoj županiji", *Nezavisnost*, 27, 2. VI 1917.
32. *Nezavisnost*, 19, 27. I 1917 i 12, 17. II 1917. Trgovanje svinjama na crno pokazalo se uspješnim poslom jer su postojale ogromne razlike maksiranih cijena u odnosu na one na slobodnom tržištu.
33. Neki od ovih Rusa nisu se nikada vratili u Rusiju već su se nastanili na našim prostorima tu stvorivši i obitelj.
34. Antun pl. Mihalović prodao je svoj posjed u Slavoniji i kupio Kerestinec s okolnom zemljom 1917 godine. Imao je i sam poduzetničkih sklonosti, pa je bio jedan od glavnih akcionara Prvo hrvatsko-slaveno d.d. za industriju šećera u Osijeku, osnovano 1905. te Lanene industrije d.d. (prije Ivan Fiedler) u Vladislavcima osnovane 1901. Bio je iznenađen kada je poslije rata provedena reforma i na tom posjedu usprkos njegovih usluga vladi. Naime, on je s položaja bana maknut tek polovicom siječnja 1919. na zahtjev radikala. To ga je udaljilo od politike no njegovo imanje u Kerestincu bilo je okupljalište srpskih radikala, pa je 14. travnja 1936. došlo do krvoprolića u Kerestincu kada su okolni seljaci napali Mihalovićeve goste četnike te ubili petoricu a ranili i samog bivšeg bana. (Rudolf HORVAT, *Hrvatska na mučilištu*, Zagreb 1992 (pretisak), str. 562-563)
35. *Nezavisnost*, 31, 30. VI 1917.
36. *Nezavisnost*, 36, 4. VIII 1917.
37. *Nezavisnost*, 38, 18. VIII 1917.
38. *Nezavisnost*, 43, 22. IX. 1917.
39. *Nezavisnost*, 45, 6. X 1917. Namjera tog društva bila je da u Koprivnici podigne gradsku eksportnu klaonicu i ubrzo je dionička glavica povišena od 500.000 na dva milijuna kruna. (*Nezavisnost*, 47, j20. X 1917.)

40. *Nezavisnost*, 50, 10. XI 1917.
41. *Nezavisnost*, 7, 12. I 1918.
42. *Nezavisnost*, 9, 26. I 1918. Reorganizacija je započela i u Budimpešti i ministar za prehranu imenovan je Windischgrätz, ministar za prijelazno gospodarstvo prema miru bio je Földes, a ministar za Hrvatsku imenovan je dr. Dragutin Unkelhäuser. U hrvatskom saboru u veljači zastupnik Stjepan Zagore podnosi prešni prijedlog za potporu financijske i gospodarske samostalnosti Hrvatske prema Ugarskoj.
43. *Nezavisnost*, 18, 30. III 1918.
44. *Nezavisnost*, 27, 20. IV 1918. Dražbe su više puta ponavljane dok se bolnica nije gotovo ispraznila. Izbila je i afera jer je zbog nedovoljno hrane tijekom zime uginulo 273 grla u vrijednosti od 360.000 kruna (*Nezavisnost*, 27, 1. VI 1918. o čemu se raspravljalo na županijskoj sjednici Bjelovarsko-križevačke županije).
45. HDA, XXI, 159-1918. Ovdje se nalaze najvažniji dokumenti sa zapisnicima istrage.
46. *Nezavisnost*, 11, 9. II 1918. Izbjegnuto je da je to bilo Taborište uglavnom sa Srbe te se spominju samo Rumunji.
47. 24. rujna i opet 14. studenog 1924. prodala je ekonomija svinja za 10.000 dinara (*Koprivničke novine*, 8, 7. XII 1924. Kao gradska bolnica ona je ipak imala problema s financiranjem pa se vodila akcija da bolnica postane državna.
48. *Nezavisnost*, 27, 1. VI 1918., 30, 22. VI. i 31, 29. VI 1918.
49. Veliki župan Ladislav Labaš Blaškovečki (Ludbreg, 1857. - Zagreb, 11. XI 1928). Završio je Pravni fakultet u Zagrebu te je 1883. položio treći državni ispit. Oženio se 1885. sa Bertom Blumschein u Sv. Križu i 1899. mu se rodila kćer Dora. Radio je u raznim mjestima. G. 1882. je radio u Zlataru, 1883. bio je podžupan krapinsko topličke podžupanije u svetom Križu. Od 1886 do 1888. bio je kotarski predstojnik u Krapini, a od 1888. do 15. IV 1896. radio je u Karlovcu. Od rujna 1897. do 1906. je kotarski predstojnik u Petrinji, a od 1906 do 1908. radio kod Srijemske županije u Vukovaru. Polovicom 1908. dolazi po želji bana Pavla Raucha u Zagreb, a polovicom 1911. Tomašić ga premješta k županiji u Osijek. Od veljače 1915. pa do umirovljenja na vlastitu molbu 6. veljače 1919. službovanje mu je vezano uz Bjelovarsko-križevačku županiju. Bio je 1915. veliki župan te županije, a od 1916. do 1918. vladin povjerenik. Usprkos koprivničke afere nije se moglo otpustiti ovog upravnog činovnika sa 35 godina službe. No Gojković je osmislio sretno rješenje da ga se prisili na ostavku. Premješten je u Zagreb u povjereništvo za unutrašnje poslove ali bez osiguranja stana, te je radi toga dao ostavku. Svakako Gojkovićev rukopis na ovim dokumentima potvrđuje da se Gojković direktno okomio na Labaša želeći njegovo mjesto. Međutim Labaš se je još jedno pojavio u povijesti. Bio je naime 1926 gradonačelnik bjelovara. (HDA, Per. dosije 9264.)
50. Gavro V. Gojković (rođ. u Osijeku, 13. III 1873). Završio je Pravni fakultet u Zagrebu, bio u državnoj službi od 1897. Na poziv bana Antuna Mihalovića postao je već 1917. banski savjetnik. Učinio je sve da dođe na mjesto velikog župana Bjelovarsko-križevačke županije te je i dobio takav dekret 8. XI 1918. od Povjereništva Narodnog vijeća. Međutim izgleda da u Bjelovaru nije baš bio voljen, jer je već 13. veljače 1919. načelnik Predsjedničkog ureda Zemaljske vlade, a 1920. je dobio orden bijelog orla V stupanja, a 23. V 1923. i IV-og stupnja. G. 1924. je šef odjela unutrašnjih poslova u Zagrebu, da bi onda bio iznenada umirovljen kraljevim brzojavom 8. studenog 1924. bez ikakvog obrazloženja. (HDA, Per. dosije 444). Živio je kasnije na području Slavenskog Broda. Gojković je očito bio savjestan činovnik, ali netrpeljiv i nesposoban za kompromise pa je vlast u njegovim rukama otežavala sređivanje prilika na području kojim je on upravljao.
51. Pandur je izjavio da sapun nije bio "ratna roba" već u lijepim omotima, a da su "šunke bile osobito lijepe i da mora priznati, da ja tako lijepih šunki još nisam vidio od kada traje rat.". On je izjavio da su k njemu došli sokolovački načelnik trgovac Albert Comisso, Miličević i dr. Midszenty i te su ga molili da ne podnosi prijave, a kada su mu počeli prijetiti da je rekao da on nosi prezime Pandur a da ono ipak nešto znači. Za ovaj postupak Pandur koji je svoje ime promijenio u Krešimir bio je do 1936. lugaar u Ferdinandovcu. (HDA, personalni dosije 17913).

52. Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA), Politička situacija (dalje: XXI), - PRZV 1-6 1048/1918.
53. Stjepan Zlatarić (rođen u Bukovju kod Velike Gorice, 1879.) radio je 8 kolovoza 1912. kod Državnog odvjetništva. u Zagrebu a 1915. kod Domobranskog odvjetništva. Preuzeo je 18. svibnja 1917. vodenje IV B Odsjeka za pogranično redarstvo u Odjelu za unutrašnje poslove Zemaljske vlade u Zagrebu, koje je do tada vodio Žiga vitez Maravić, koji je u listopadu 1917. i umro. (*Nezavisnost*, 48, 27. X 1917). (HDA, personalni dosije 7528). Poslije rata napustio je državnu službu te je jedan od osnivača velike tvornice za izvoz mesa u Zaprešiću koji je bio vlasništvo Srpskih zemljoradničkih zadruga. Njegov sin Branko Zlatarić bio je za vrijeme Drugog svjetskog rata šef Odjela za narodno gospodarstvo u ZAVNOH-u i poslije rata otišao je u emigraciju te je radio u Italiji u organizaciji UNESCO-a za slanje hrane nerazvijenim zemljama.
54. Milan Matoš (Zagreb, 1877), brat književnika Gustava Matoša. Imao je samo gimnazijsku maturu i bio računski referent. Iako vrlo kvalitetan jedva se uspio zadržati u službi poslije 1918. godine zbog ove afere, te je 1926. radio kod Virovitičke oblasti u Osijeku, zatraživši tada bolovanje jer je i on bio tuberkulozan. (HDA, Personalni dosije 7067)
55. Navedeni su Stjepan Zlatarić, dr. T. Pečić, Artur Walka, dr. Ivan Perok, Ivan Domazet, Ivan Schnur, Dragutin Majer, Ludmila Oster, Zlata Miljun i Ivan Kalaminec.
56. Dr. Janko Mindszenty (rođen u Krapini). Maturirao je u Velikoj Kaniži, a pravo je završio u Zagrebu. Služio od 4. listopada 1909. po mnogim mjestima (Krapina, Jastrebarsko, Zemun, Srijemski Karlovci, Novi, Koprivnici.) Poslije koprivničke afere došao je u Odjel narodnog gospodarstva kod Zemaljske vlade, da bi onda opet služio kod kotarske oblasti u Križevcima, Pregradi i Sisku, zahvalivši se tada na državnoj službi. Radio je kasnije kao senator u Sisku. Za događaje u Koprivnici dobio je 1919. ukor i zaustavljen je u napredovanju. (HDA, Per. dosije 597).
57. Bogoslav Šešerin je još i 1930. bio zdravstveni inspektor kod kotarskog načelstva u Koprivnici. (HDA, personalni spisi, br. 13941).
58. Kao vrlo kvalitetan činovnik on se je uspio zadržati kod Županijske oblasti u Osijeku do 1926. ali tada počeo oboljevati na plućima kao i brat mu. (HDA, Personalni dosije, br. 7067)
59. HDA, Zbirka politička situacija, XXI, Zem. vlada 1-6 1048/1918. Zaprimljeno kod Predsjedništva Zem. vlade pod br. 2562 od 8. lipnja 1918.
60. Poglavar željezničke stanice bio je Mađar Bela Farkas kao što je i čitavo osoblje bilo mađarsko.
61. Ovo je pitanje bilo provokativno jer je doista na farmi dr. Šešerina došlo do epidemije svinjske kuge, te je on to i naveo kao razlog zašto je dao u tov u taborištu novo nabavljene svinje.
62. HDA, XXI, br. 159. Zem. vlada 1-6-1048/1918. Zaprimljeno kod predsjedništva Zem. vlade pod br. 3605 od 9. kolovoza 1918. Međutim Gojković je svoje izvještaj sastavio 11. srpnja 1918. s nadopunom od 12. srpnja 1918. te je radi godišnjih odmora ovaj izvještaj čekao gotovo mjesec dana čak i da bude zaprimljen. Izvještaj je cijeli pisan rukom Gojkovića i ima 15 stranica.
63. Dragutin Jakob Lopan (rod. u Sv. Ivanu kod Maribora 1869). Završio je Vojni veterinarski zavod u Beču i stekao 6. II 1892. veterinarsku diplomu. Služio je jedno vrijeme u Sloveniji, a onda kod magistrata u Beču, da bi kasnije radio u Pregradi istovremeno kad je tu bio kotarski predstojnik Ladislav Labađ te se i oženio 26. IV 1916. u Bjelovaru sa Zlatom Antonijom pl. Labaš, učiteljicom ženske stručne škole u Bjelovaru. Kasnije radi u Krapini, u Primorsko-krajiškoj oblasti, Varaždinu i Karlovcu. Umirovljen je 1927. na vlastitu molbu zbog slabog zdravlja. Imao je kuću u Krapini. (HDA, personalni dosije 6210). Gojković je u izvješčaju 11. srpnja 1918. napisao da se u istraživanje ove pošiljke nije upustio zbog velikog župana koji je Lopanu tast.
64. Vrlo naivno Matoš je izjavio. *"Kako sam držao nekorektnim, da ja kao taborišni činovnik, svinje uhranjene u taborištu prodajem taborištu, to sam podmetnuo Stjepana Lackovića, redarstvenog agenta, koji u taborišnim računima mjesto mene figurira kao prodavalac tih svinja."*
65. Gojković je pronašao da nema dokaza da je Miličević svinje prodavao Taborištu. Prodaju je potpisivao Šešerin, a samo jedan račun od 2. prosinca 1917. potpisala je Ružica Miličević, primivši 1.560 kruna.

66. Pronašla sam u personalnom dosijeku dr. Janka Mindszentyja samo praznu košuljicu s naslovom "Neurednosti u koprivničkom taborištu koji je zaključen 9. X 1918. dakle u vrijeme kada počinje djelovati Država Slovenaca, Hrvata i Srba, pa je vjerojatno netko od članova predsjedništva Narodnog vijeća zaustavio dalju istragu. (HDA, Per. dosije 597)
67. Njegova kći Olga bila je učiteljica na realnoj gimnaziji, ali se krajem 1918. zahvalila na službi i prešla u poštanske namještene. (*Podravec*, 10, 29. XII 1918., str. 2).
68. On je dr. Edi Dorčiću dao za Narodno vijeće u Zagrebu čak 400 kruna, a za uzdržavanje srpske vojne posade u Koprivnici 300 kruna, pokušavajući na taj način sprati krivnju što je sudjelovao u radu Taborišta. (*Podravec*, 2, 12. I 1919., str. 3.)
69. XXI, kut. 3 a - 159/2. i kut. 3/103. - Taj sam spis vidjela oko 1980., ali ga sada 2004. više ne mogu pronaći.
70. Zdenka Baždar, "Pošastna bolnica u Bršadinu "drvenom Beču" 1915. -1918. godine., *Scrinia slavonica*, Slavonski Brod 2001, str. 373. U Bršadinu je u to vrijeme bilo oko 7000 bolesnika koji su se onako bolesni razišli na sve strane noseći sa sobom bolesti u sela. Procijenjena šteta iznosila je 40 milijuna kruna.
71. "Požar u barakama pričuvne bolnice". *Podravec*, 6, 1. XII 1918., str. 2. Te su se barake nalazile u blizini gradske plinare.
72. *Nezavisnost*, 12, 16. II 1918.
73. XXI, kut. 1 - 40 od 1917. i dopis Zem. vlade br. 2899/1917. Delbes je stanovao u gradu i imao je svakako specijalne privilegije. U prijavi radi specijalnih privilegija Delbesa navedeno je da se kreće u najboljim krugovima Koprivnice a poznato je "antinjemački raspoložen". Za Delbesa se zauzeo dr. Edo Dorčić još 4. srpnja 1917. no prijave su stizale još i 1918. godine. Delbes je 16. studenog 1918. molio Povjereništvo za unutrašnje poslove potvrdu da je bio interniran u Koprivnici jer da to mora opravdati svom šefu Riccardu Baudereru koji vodi tvrtku za eksploataciju drva u Popovači. (HDA, XXI, 352 - 16. XI 1911.)
74. Isto.
75. "Ernest Delbes", *Podravec*, 9, 22. XII 1918., str. 3. i HDA, PRZV, 6-22 4212, 2148 od 6. IX 1918.
76. *Nezavisnost*, 50, 9. XI 1918. Tog je dana izabran i odbor Narodnog vijeća, a za nasljednika Labašu postavljen Gavra V. Gojković.
77. G. 1922. je Gojković bio predsjednik Saveza gostioničara i kavanara i očito se na tom položaju upleo u razne poslove sumnjive prirode. (*Hrvatski list*, 124, 2. VI 1922.)

SUMMARY

INTERNEE CAMP IN ŽLEBIĆ AND THE CENTRAL CAMP-SITE FOR INTERNED AND EVACUATED PEOPLE IN KOPRIVNICA FROM 1915 - 1917

During World War I Srijem was an area of waring events. In order to prevent espionage to the benefit of the enemy, not only suspicious, but also non-suspicious Serbs from this region were interned i.e. evacuated into the region far away from the frontline. By the end of 1914, around six thousand people had gone through the Camp in Žljebić and through the Central Camp-site for evacuated and interned people in Koprivnica. The camp-sites were shut down when Antun Mihalović became the Governor, and when it was found out that conditions in those camps had been very difficult not only due to appointing internees to heavy physical work, but even more because the food and goods from the Red Cross or those produced at the hospital farm had been sold in Zagreb. This business involved many high-ranked persons and the outcome of such fraudulent operations was long-lasting and difficult, since the counselor of the State Government, Dr Gojković, had made a detailed investigation in 1918. There was a number of other nationalities and foreigners in the Camp in Koprivnica, but the attitude towards them was much better than towards the people from Srijem, thanks to the supporting citizens of Koprivnica.